

ЩОДО ВИМОГ ДО КАНДИДАТІВ В УСИНОВЛЮВАЧІ ON REQUIREMENTS FOR ADOPTERS' CANDIDATES

Шаповал Л.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Шаповал В.В., студент I курсу
Навчально-науковий інститут заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ

Стаття присвячена розгляду вимог, які ставляться до кандидатів в усиновлювачі за сімейним законодавством України. Зокрема, у статті були проаналізовані норми Сімейного кодексу України, точки зору деяких українських науковців, які присвятили свої праці розгляду питань правової реалізації здійснення усиновлення в Україні, а також аналізу вимог, які ставляться до кандидатів в усиновлювачі.

Посилаючись на принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини, що закріплений у Конвенції про права дитини, яка була ратифікована Україною, у статті окремо було приділено увагу застосуванню даного принципу в законодавстві України.

У результаті дослідження, по-перше, було обґрунтовано необхідність заміни вимоги щодо наявності у осіб, які хочуть усиновити дитину їх постійного місця проживання на можливість укладення такими особами довгострокового договору найму (оренди) житла. По-друге, звертається увага на те, що варто скасувати вимогу, про те, що усиновлювачами можуть бути лише подружжя. Наголошується на тому, що чоловік чи жінка, які не перебувають у шлюбі, але якщо вони відповідають усім іншим вимогам, які ставляться до усиновлювачів, то вони мають право стати усиновлювачами і виховувати дитину. Враховуючи те, що сьогодні в Україні йде війна і під час воєнних дій багато людей, як військових так і цивільних гинуть, то надання можливості самотній людині виховувати дитину в любові і затишку, де вона почуватиметься безпечно – це буде врахування найкращих інтересів дитини. По-третє, наголошується, що скасування усиновлення може спричинити психологічні проблеми у дітей, від яких відмовилися усиновлювачі. Тому пропонується на законодавчому рівні встановити норму про компенсацію моральної шкоди усиновленням дітям, а також інші заходи відповідальності, пов'язані з подальшим позбавленням права на усиновлення. Зазначений захід хоча і не покращить психічний стан дитини, але принаймні забезпечить йому певний матеріальний захист, а також сприятиме більш обдуманому прийняттю рішення усиновлювачами.

Отже, мету статті було досягнуто, а саме було досліджено вимоги, які висувуються до усиновлювачів за законодавством України та розроблено пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: усиновлення, кандидати в усиновлювачі, усиновлювачі, вимоги до усиновлювачів, забезпеченню інтересів дитини.

This article is concerning on consideration of requirements for adopters' candidates stipulated by family legislation of Ukraine. In particular an analysis of Family code of Ukraine's norms, points of view of some Ukrainian scientists who has devoted their works to the consideration of issues of legal implementation of adoption in Ukraine (as well as to the study of requirements for adopters' candidates) has been done.

Referring to the principle of the best possible protection of the interests of the child, enshrined in the UN Convention on the Rights of the Child which was ratified by Ukraine, a separate attention to this principle's application in the Ukrainian legislation has been given in this article.

As a result of the research, firstly, the necessity to replace the requirement that persons willing to adopt a child have to have their permanent place of residence with the possibility of such persons to have a long-term rental contract. Secondly, attention has been drawn to the expediency of canceling the requirement that only spouses can be adopters. It has been emphasized that if a single man or woman can meet all the other requirements that apply to the adopters, such person also has the right to become an adopter and raise a child. Bearing in mind the fact that there is a war in Ukraine today and many people, both military and civilian, are dying during the hostilities, providing a single person an opportunity to raise a child in love, comfort and safety will take into account the best interests of the child. Thirdly, it has been stressed that cancellation of adoption can cause mental problems for children who have been abandoned by adopters. Therefore, it has been suggested to establish at the legislative level a norm on adopted children's moral damage compensation as well as other measures of responsibility related to further deprivation of the right to adoption. Although this will not improve the mental state of the child, at least it will provide such child with some material protection and also will contribute to a more thoughtful decision-making by adopters.

Thus, a study of requirements for adopters' candidates according to Ukrainian legislation resulted in developing suggestions on this legislation's improvement.

Key words: adoption, adopters candidates, adopters, requirements for adopters candidates, child interests ensuring.

Постановка проблеми. У ст. 52 Конституції України закріплено, що «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» [1]. Сімейне законодавство України регулює питання забезпечення сприятливих умов для життя і виховання дітей. В житті трапляються різні причини, по яких діти залишаються без опіки батьків і також не мають змоги виховуватись в рідній сім'ї. Одним з найбільш з пріоритетних способів влаштування дітей, які опинилися в такій ситуації відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України), є їх усиновлення.

Основна ціль усиновлення – це не матеріальне забезпечення і виховання дитини, а створення для неї умов проживання у повноцінній сім'ї, де будуть забезпечуватися стабільні та гармонійні умови її життя. Українське законодавство підтримує пріоритет сімейного виховання, оскільки саме воно дозволяє забезпечити сприятливий, стабільний психоемоційний розвиток дітей, створити необхідні умови для отримання освіти, задоволення різно-

манітних потреб. Важливим є те, що усиновлена дитина наділяється рівними правами з рідними дітьми, тобто фактично вона отримує «нових» батьків.

Таким чином, держава має вживати всіх заходів для забезпечення дітей належними умовами для їх виховання, а також всіляко сприяти їх усиновленню. Допомога в усиновленні забезпечить дитині можливість виховуватись у сім'ї, мати турботу, піклування та захист; мати взаємні права та обов'язки стосовно своїх усиновлювачів, які будуть її батьками.

Основними нормативно-правовими документами, що розглядають дане питання на міжнародному рівні можна вважати Конвенцію про права дитини 1989 р., Європейську конвенцію про усиновлення дітей 1967 р., Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 р., Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, право, що застосовується та визнання рішень про усиновлення 1965 р. та інші. В Україні основними джерелами, що регулюють питання усиновлення

є Конституція України 1996 року, СК України 2002 року, Цивільний Кодекс України 2003 року, Цивільний Процесуальний Кодекс України 2004 року, Кримінальний Кодекс України 2001 року, Закон України «Про охорону дитинства» 2001 року, та Постанова КМУ «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» №905 від 8 жовтня 2008 року, Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 2007 року, Наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Порядку взаємодобору сім'ї та дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування» від 2017 року, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 2005 року та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини, яка була прийнята резолюцією 20 листопада 1989 року (далі – Конвенція) і ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року «в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [2]. Враховуючи те, що дана Конвенція була імплементована у законодавство України і, що принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини застосовується та діє в інституті усиновлення України, то було б доцільно дослідити, які саме вимоги ставляться до кандидатів в усиновлювачів в Україні з урахуванням особливостей національного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що тією чи іншою мірою стосуються вимог до кандидатів в усиновлювачів (далі – усиновлювачі) досліджувалися такими фахівцями як В. С. Гопанчук, І. В. Жилінкова, С. С. Журило, В. І. Борисова, Л. М. Зілковська, З. В. Ромовська, Н. М. Єршова та інші.

Мета статті – дослідження вимог, які висуваються до усиновлювачів за законодавством України та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення гарантій прав дитини і стабільності відносин між усиновителями і усиновленими законодавством України передбачається судовий порядок усиновлення, який вимагає дотримання визначеного ряду умов. Однією з таких умов є дотримання вимог, які ставляться до усиновлювачів. Так, до осіб, які бажають усиновити дитину висуваються згідно статті 211 СК України наступні вимоги:

– усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини;

– усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років;

– усиновлювачами можуть бути подружжя. А також, якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі. Якщо дитина має лише батька, вона не може бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини. Якщо дитина має лише матір або лише батька, які у зв'язку з усиновленням втрачають правовий зв'язок з нею, усиновлювачем дитини може бути один чоловік або одна жінка;

– усиновлювачами можуть бути лише різностатеві особи;

– особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину. Але якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини [3].

Також, наступною умовою, яка має бути досягнута, для того, щоб бути кандидатом в усиновлювачів, відповідно до статті 212 СК України, є *не віднесення* особи до вичерпного переліку осіб, які не можуть бути усиновлювачами. А до осіб, які не можуть бути усиновлювачами, належать особи, які:

1) обмежені у дієздатності;
2) визнані недієздатними;
3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;

4) були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;

5) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;

7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);

8) страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

9) є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини;

10) були засуджені за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушень;

11) за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;

12) є особами без громадянства;

13) перебувають у шлюбі з особою, яка:

– позбавлена батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;

– була усиновлювачем (опікуном, піклувальником, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;

– перебуває на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

– зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами;

– страждає на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

– була засуджена за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150¹, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушень;

14) має інтереси, що суперечать інтересам дитини [3].

Сьогодні активні бойові дії по всій території України часто призводять до розлуки батьків і дітей. Тисячі дітей залишаються сиротами, які втратили своїх батьків, піклувальників чи опікунів та стикнулися з страшними реаліями війни.

В засобах масової інформації часто можна зустріти інформацію про те, що і українці, і іноземці хочуть допомогти дітям, які втратили батьків, пропонують подбати про них та навіть виявляють бажання їх усиновити. Звісно усиновлення має дуже важливе значення для забезпечення інтересів дитини, тому при розгляді питання про усиновлення служби у справах дітей: перевіряють всі обставини щодо батьків дитини; встановлюють, чи може бути дитина усиновлена; з'ясовують, чи наявні у дитини інші родичі і чи можуть вони піклуватись про дитину; забезпечують пріоритетну можливість виховувати дитину родичам.

Усиновлення – це доволі тривала процедура, яка передбачає, що охочі усиновити дитину мають пройти навчання, довести, що відповідають вимогам для усиновлення і стати на спеціальний облік кандидатів в усиновлювачі, який ведуть служби у справах дітей [4].

Разом з тим, хочемо звернути увагу на те, що з огляду на сьогоднішню, варто було б внести до СК України певні зміни і доповнення, які стосувалися б вимог до осіб, які хочуть усиновити дитину. Для цього, спочатку спробуємо проаналізувати деякі пропозиції законопроекту № 5580 від 28.05.2021 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усиновлення дітей», який зареєстрований у Верховній Раді України, а потім надамо власні пропозиції щодо змін до СК України.

У зазначеному законопроекті пропонується внесення змін і доповнень до СК України, Цивільного процесуального кодексу України та Закону України «Про охорону дитинства».

Так, в даному законопроекті [5] до ч. 2 ст. 211 СК України запропоновано внести наступні доповнення: *«максимальна різниця у віці між усиновлювачем і дитиною не може перевищувати сорока п'яти років, крім випадків, коли усиновлювач є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновлюється або якщо усиновлювач є родичем дитини. Якщо усиновлювачами є подружжя, різниця у віці визначається за віком молодшого з подружжя»* [5]. Але, на нашу думку, дана пропозиція є недоречною, оскільки до 2011 року вже існувала верхня межа вікової різниці усиновлювача та усиновленого, що становила не більше сорока п'яти років. Проте з приводу неконституційності такої межі навіть було відкрито справу N 1-4/2009 за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення ч.2 ст. 211 СК України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) [6]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вказував, що таке вікове обмеження є дискримінаційним і обмежувало як права дитини на можливість бути усиновленою, так і права усиновлювачів. І хоча Конституційний Суд України на той момент (2009 р.) прийняв рішення, що ці норми були конституційними, пізніше (9 вересня 2011 року) Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо усиновлення», яким друге речення ч.2 ст. 211 СК, в якому йшла мова про те, що «максимальна різниця у віці між усиновлювачем і дитиною не може перевищувати сорока п'яти років» було вилучено.

В даному випадку, цілком погоджуємось з думкою І. І. Гемерлінга, який у своїй статті «Державна політика удосконалення нормативно-правової бази інституту усиновлення в Україні» зазначав, що відміна верхньої межі усиновлення певною мірою сприяла поновленню конституційних прав на усиовлення як дітей, так і усиновлювачів, та «усунуло дискримінаційну норму стосовно вікового

цензу». На його думку, це також прибрало деяку перепону при усиновленні братів та сестер, оскільки якщо хоч у одного з них різниця у віці була більшою ніж 45 років, усиновлення обох дітей вважалось неможливим [7].

Даним законопроектом до п. 11 ч. 1 ст. 212 СК України запропоновано внести зміни наступного змісту: *«не можуть бути усиновлювачами особи, які: мають тривалу хворобу, яка перешкоджатиме їм виконувати свої батьківські обов'язки, що підтверджено висновком лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, виданим у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я»* [5]. Але, на нашу думку, до такої тривалої хвороби не повинні відноситись хвороби, через які особа отримала інвалідність III групи, яка встановлюється тим, хто здатен працювати в полегшених умовах за результатами медико-соціальної експертизи. Оскільки, вважаємо, що така хвороба не перешкоджатиме виконанню батьківських обов'язків. На сьогоднішній день, чимало з таких осіб беруть активну участь у житті суспільства, здобувають освіту, створюють сім'ї, народжують та виховують своїх дітей, а отже, це не буде заважати їм реалізувати себе як усиновлювачі у разі позитивних медичних рекомендацій.

Доречним, на нашу думку, згідно вказаного законопроекту є включення до ч.1 ст. 212 СК України вимоги, що «не можуть бути усиновлювачами особи, які:

1) *не пройшли курс підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за програмою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері усиновлення та захисту прав дітей, крім родичів дитини, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, у сім'ї яких виховується дитина* [5].

Дана пропозиція є слушною, тому що майбутні усиновлювачі під час навчання зобов'язані здобути базові навички того, як саме виховувати дітей, мають навчитися правильно взаємодіяти з дітьми в тих чи інших життєвих ситуаціях. Відсутність таких вимог може призводити до непоодиноких випадків виникнення труднощів у стосунках після усиновлення.

2) *перебувають на профілактичному обліку в органах Національної поліції України як кривдники»* [5].

Стосовно осіб, які перебувають на профілактичному обліку в органах Національної поліції України як кривдники, то дана вимога забезпечить, на нашу думку, безпеку для дітей з метою недопущення вчинення щодо них, наприклад, домашнього насильства.

Також, доречним, на нашу думку, в даному законопроекті є пропозиція доповнити ст. 235 СК України частиною другою та третьою такого змісту: *«3. У разі зміни місця постійного проживання усиновленої дитини усиновлювачі зобов'язані повідомити про це орган опіки та піклування.*

4. *У разі виїзду усиновлювачів разом із усиновленою дитиною на тимчасове (більше ніж на 90 днів) чи постійне проживання за межі України або зміни фактичного місця тимчасового чи постійного проживання за кордоном усиновлювачі зобов'язані протягом десяти днів після в'їзду до іноземної держави або переїзду разом із усиновленою дитиною на інше місце проживання за кордоном звернутися до найближчої консульської установи або дипломатичного представництва України із заявою про взяття дитини на консульський облік»* [5].

Дана норма дозволить здійснювати контроль за діями усиновлювачів, здійснювати безперервний нагляд і контроль за умовами проживання та виховання усиновлених дітей та вчасно реагувати на порушення прав та інтересів усиновленої дитини.

Також, аналізуючи вимоги до кандидатів в усиновлювачі, які існують на сьогоднішній день в чинному СК

України, хочемо відмітити, що законодавець досить багато уваги приділяє формальним питанням усиновлення – доходу усиновлювачів, добробуту, наявності житлового приміщення. Дані критерії є дуже значущими, проте важливішу роль відіграє моральний клімат у сім'ї потенційних усиновлювачів, щоб не виникало жорстокого поводження із усиновленими дітьми в подальшому. Тому, на нашу думку, було б доречним передбачити в ст. 211 СК України вимогу до усиновлювачів про обов'язкове проходження кандидатами в усиновлювачі психологічних тестів.

Також, з огляду на те, що під час воєнних дій, які відбуваються в Україні з 24 лютого 2022 року, багато людей втратили своє майно, то вимогу щодо наявності у осіб, які хочуть усиновити дитину постійного місця проживання (п.7, ч.1, ст. 212 СК України) можна було б замінити на можливість укладення такими особами довгострокового договору найму (оренди) житла, де дитина б могла проживати та виховуватися в сім'ї.

Хочемо звернути увагу також на те, що на сьогоднішній день вимога, про те, що усиновлювачами можуть бути лише подружжя є лишньою. Вважаємо, що чоловік чи жінка, які не перебувають у шлюбі, але якщо вони відповідають усім іншим вимогам, які ставляться до усиновлювачів, то вони мають право стати усиновлювачами і виховувати дитину. До того ж, враховуючи те, що під час воєнних дій багато людей, як військових так і цивільних гинуть, то надання можливості самотній людині виховувати дитину в любові і затишку, де вона почуватиметься безпечно – це буде врахування найкращих інтересів дитини. Звісно, при цьому варто залишити перевагу на усиновлення дитини подружжям. І вже після того, як не знайшлося ні подружжя, ні громадянина України, який не перебуває у шлюбі і, який хотів б усиновити дитину, варто давати можливість усиновити цю дитину іноземними громадянами (окрім громадян Російської Федерації).

Також хочемо звернути увагу ще на одну проблему, яка іноді виникає на практиці. Так, однією із суттєвих з моральної точки зору проблем є можливість скасування

усиновлення. Такі ситуації, на жаль, не рідкісні в наш час і спричиняють психологічні проблеми у дітей, від яких відмовилися усиновлювачі. Вважаємо на законодавчому рівні, слід встановити норму про компенсацію моральної шкоди усиновленим дітям, а також інші заходи відповідальності, пов'язані з подальшим позбавленням права на усиновлення. Безумовно, зазначений захід не покращить психічний стан дитини, але принаймні забезпечить йому певний матеріальний захист, а також сприятиме більш обдуманому прийняттю рішення усиновлювачами.

Крім зазначених заходів, слід встановити в законодавстві мінімальний термін спілкування між дитиною і усиновлювачами перед процедурою усиновлення. Ймовірно, з метою встановлення контакту варто навіть передбачити у СК України можливість спільного проживання протягом кількох місяців.

У будь-який час як усиновлювачі, так і усиновлені повинні мати можливість отримати психологічну підтримку або консультацію фахівця, що знизить рівень тривожності сторін і в цілому позитивно вплине на інститут усиновлення.

Висновки. В даний час до інституту усиновлення проявляється досить підвищений інтерес, у зв'язку з чим, щоб уникнути спірних питань, необхідне вдосконалення законодавства в даній галузі та приділення підвищеної уваги до життя дітей-сиріт. Діти, як специфічна категорія населення, як особливий ціннісний суб'єкт, який потребує додаткового захисту та реалізації своїх прав, не мають змоги самостійно забезпечити свої потреби. Особливо питання прав дітей гостро посилюються в умовах кризових ситуацій, особливо під час війни.

Таким чином, враховуючи те, що усиновлення в першу чергу спрямоване на захист прав та інтересів усиновленої дитини і те, що усиновлення є пріоритетним напрямком сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в СК України варто внести зміни щодо вимог до осіб, котрі можуть бути усиновлювачами для повноцінного захисту гарантій та прав дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про права дитини, прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року. Дата оновлення: 20.11.2014. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 28.09.2022).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. №2947-III. Дата оновлення: 19.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 28.09.2022).
4. Белуга Ю.М. Основні аспекти пов'язані з усиновленням в умовах воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, свім*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль. 29-30 квітня 2022р. Тернопіль, 2022. С. 25-28. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/875/862>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усиновлення дітей. Проект Закону № 5580 від 28.05.2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72067 (дата звернення: 28.09.2022).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 03.02.2009 у справі №1-4/2009 щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09> (дата звернення: 28.09.2022).
7. Гемерлінг І. І. Державна політика удосконалення нормативно-правової бази інституту усиновлення в Україні. *Науковий вісник. Державне врядування*. 2012. №9. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-9-2012/derzhavna-polityka-udokonalennya-normativno-pravovoyi-bazy-institutu> (дата звернення: 28.09.2022).